

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
“БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПАДАГАГІЧНЫ УНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ МАКСІМА ТАНКА”

**ВЫВУЧЭННЕ ГІСТОРЫІ РОДНАГА КРАЮ
ЯК СРОДАК ПАТРЫЯТЫЧНАГА
ВЫХАВАННЯ МОЛАДЗІ**

*Матэрыялы студэнцкай навукова-практычнай канферэнцыі
г. Мінск, 19 красавіка 2008 г.*

Мінск 2008

Рэдакцыйная калегія:

Кандыдат педагагічных навук, загадчык кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і метадыкі выкладання гісторыі І.І. Багдановіч;
Старшы выкладчык кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і метадыкі выкладання гісторыі І.Л. Калечыц

Рэцэнзенты:

Кандыдат гістарычных навук, дацэнт Дубінін Д.У.
Кандыдат гістарычных навук, дацэнт Малюгін А.І.

Вывучэнне роднага краю як сродак патрыятычнага выхавання моладзі: матэрыялы студ. навук.-практ. канф., г. Мінск, 19 красавіка 2008 г. / Бсл. дзірж. пед. ун-т імя Максіма Танка: пад рэд. І.І. Багдановіча. — Мінск, 2008. — 88 с.

Друкуецца па рашэнні савета гістарычнага факультэта БДПУ імя Максіма Танка, пратакол № 7 ад 17 красавіка 2008 г.

У зборніку змяшчаюцца малавядомыя звесткі з рэгіянальнай гісторыі Бацькаўшчыны. Разглядаюцца пытанні археалогіі, этнаграфіі і краязнаўства.
Адрасуецца студэнтам, выкладчыкам, аспірантам, настаўнікам і ўсім, хто цікавіцца гістарычнай наукай.

З ГІСТОРЫІ КАРМЕЛІЦКАГА КЛЯШТАРУ В. ЗАСВІР

І. Кавяка, БДПУ

Вёска Засвір Мядзельскага раёна Мінскай вобласці знаходзіцца на адлегласці каля 40 км на ўсход ад Мядзела. Вось як апісана яе геаграфічнае становішча ў дакументах пачатку ХХ ст.: «Засвір – гэта мясцовасць на ўзбярэжжы свірскага возера з процілеглага боку ад Свіра... Засвір, дашней Засвір Сабіноўскі, у ваяводстве Віленскім і павеце Ашмянскім, пазней у губерні Віленскай і павеце Свянцянскім, у гміне Свірскай, ад Свянцян дзесьці каля сарака кіламетраў» [1, с. 492]. Першы ўспамін пра Засвір сустракаем пад 1699 г., калі ўладальнік гэтых зямель Крыштоф Зяновіч выказаў жаданне пабудаваць касцёл і кляштар кармелітаў у Засвіры [1, с. 497].

Гісторыя манахаў-кармелітаў пачыналася ў Палесціне. Яшчэ за 1000 г. да н. э. палесцінская гара Кармэл славілася тым, што на ёй жыў разам са сваімі вучнямі прарок-старазаконнік Еліаз. Паводле падання, Найсвяцейшая Панна ўпадабала кармелітаў за іх стрыманасць і прастату і аб'явілася ім. На месцы яе аб'яўлення пустэльнікі пабудавалі капліцу, у якой пачалі адпраўляць набажэнствы. З цягам часу пустэльнікі, якія збудавалі капліцу і праводзілі там набажэнствы, сталі называцца кармелітамі ад гары Кармэл, а прызваннем іх было служэнне Марыі.

Закон айцоў кармелітаў існуе ад 1209 г. Заснавальнік закону ордэна быў Бертольд Каплан з Калабрыі, які ўзначаліў кармелітаў яшчэ ў 1155г. Пасля няўдач крыжакоў на Бліжнім Усходзе, кармеліты былі вымушаны пакінуць улюбленае месца і ў 1238 г. пераявіліца на в. Кіпр [2, с. 15]. У часы існавання Вялікага княства Літоўскага кармеліты былі запрошаны Ягайлам і Ядзвігай з Прагі, куды прыйшлі раней, да Кракава [3, с. 6]. Да Вільні кармеліты дайшлі 29 верасня 1626 г. і засталіся там на пастаянную службу [4, с. 4]. Першае з'яўленне кармелітаў у Засвіры зафіксавана пад 1697 г. [5, с. 96]. Маюцца таксама цікавыя звесткі аб колькасці насельніцтва вёскі таго часу і аб іх канфесійнай прыналежнасці: «Жыхароў каля ста. З тых грэка-расійскага вызнання напрыканцы мінулага стагоддзя ледзьве дзiesiąтая частка, рэшта – католікі, якія засталіся без касцёла, забранага на карысць той невялікай часткі вернікаў іншага веравызнання» [1, с. 492].

У другой палове XVII ст. вёска Засвір належала гаспадару суседняй вёскі Шэметава Крыштофу Дэспат-Зяновічу. 1 ліпеня 1697 г. ён разам са сваёй трэцяй жонкай Ядзвігай з роду Швыкоўскіх вырашылі запрасіць кармелітаў да Шэметава. Разам з запрашэннем гаспадары Шэметава прызначылі манахам «упасажэнне» у памеры 30 тысяч злотых і хацелі ў замен заручыцца іх абяцаннем на папаўненне гэтага фонду. Але кармеліты «ані Засвіра Сабіноўскага не бачылі і ў Шэметава першага каменю пад касцёл і кляштар не заклалі. Фонд жа гэты як праект застаўся толькі на паперы» [1, с. 494]. 19 ліпеня таго ж года жонка Зяновіча заснавала ў Засвіры фальварак, да якога належалі: 25 хат у суседняй вёсцы Коркі (2 кіламетры на поўдзень ад Засвіра), 12 хат у вёсцы Дубнікі (3 кіламетры на поўнач) і 7 хат у Засвіры. Пры тым

фальварку меўся млынок на адно кола і тры карчмы (адна ў Засвіры, якраз насупраць касцёла, і па адной у Корках і Дубніках) [6, с. 132].

10 лістапада 1703 г. Зяновічы аддалі кармелітам Засв'ір і Памошша (15 км у паўднёва-ўсходнім накірунку ад Засвіра). Тым часам «нейкі Казноўскі» [1, с. 493] аб'явіў аб сваіх правах на частку зямель Зяновічаў, у тым ліку і на Памошша. Кармеліты не захацелі ісці на спрэчную тэрыторыю, згоды гаспадарам Шэметава не далі і «ані да Засвіра, ані да Памошша не прыйшлі, бо ладу таго нідзе няма» [1, с. 494].

З 1703 па 1714 г. цягнуўся працэс Зяновічаў з Казноўскім аб Памошшы. Нарэшце, пасля хітрых і працяглых камбінацый, Памошша засталася за Зяновічамі, але нават тады яны не пакінулі ідэі запрасіць сюды кармелітаў. 12 мая 1714 г. быў створаны адзіны легальны фонд, а кармеліты былі прызначаны да Засвіра і Памошша, што і было зафіксавана ў галоўным Трыбунале 21 мая таго ж года [1, с. 494]. Паводле ўмоў пагаднення засвірскія кармеліты павінны былі тры разы на дзень адпраўляць імшу ў надворнай капліцы ў Шэметава. Два манахі заставаліся там пастаянна дзеля адпраўлення гэтых набажэнстваў. Паводле дакументаў, кармеліты спраўна выконвалі гэтыя ўмовы [1, с. 427]. Яшчэ ў 1713 г. было скончана будаўніцтва касцёла ў Засвіры. Да яго паўночнага фасада далучаўся аднапавярховы мураваны корпус кляштара і разам з ім утвараў замкнены ўнутраны дворык [7, с. 471].

З таго часу мінула 63 гады адносна спакойнага жыцця кармелітаў на гэтых землях, як генерал-ад'ютант караля Прысецкі і мсціслаўскі каморнік Хацько парушылі мірнае існаванне манахаў двума сваімі прывілеямі. У 1782 і 1785 г. яны ажыццявілі перавод сваіх выдуманых правоў на кармеліцкі фонд на асобу жмудзкага воіна Прэцішэўскага і аддалі ў 1785 г. справу ў суд. Тым часам кармеліты звярнуліся ў 1787 г. да літоўскага пісара Алаізія Сулістроўскага з просьбай абараніць іх ад прывілеяў свайго ж швагры Прэцішэўскага. Справа заўважна ўскладнілася, але пакуль Алаізію быў жывы, да жаданага для Прэцішэўскага выніку не прыходзіла. Пасля смерці Алаізія ў 1804 г. яго сын Казімір зацягнуў судовы працэс аж да 1820 г. [1, с. 495]. Казімір Сулістроўскі замяніў капліцу кармелітаў на фамільны склеп і прыступіў да будаўніцтва касцёла ў Шэметава, якое было скончана ў 1813 г. Працэс, аднак, скончыўся для Сулістроўскага нечакана: кармеліты выйгралі яго канчаткова ў 1820 г. А сам Казімір памёр за некалькі год да гэтага, пакінуўшы пасля сябе толькі малалетняга сына Аляксандра, які, неўзабаве, таксама памёр [1, с. 427].

Нягледзячы на шчаслівы для кармелітаў канец справы, засвірскі фонд панёс велізарныя страты. Да 1812 г. ён цалкам вычарпаў сябе, і кармеліты былі вымушаны браць пазыкі, а Айчынная вайна яшчэ больш ускладніла становішча. Кляштар знаходзіўся ў крытычным стане, а працэс з Сулістроўскім усё цягнуўся і патрабаваў новых сродкаў. Французскія войскі таксама не абмінулі сядзібу законнікаў. Было забрана касцельнае срэбра, бялізна, манахаў збівалі салдаты. На фальварку былі рэквізаваны ўсе запасы, а пабудовы зруйнаваны лашчэнтэ [1, с. 496-501].

З 1813 па 1832 г. кармеліты, паралельна з касцёлам у Засвіры,

абслугоўвалі і касцёл у Шэметава. У 1832 г., пасля паўстання 1830-1831 гг., царскі ўрад зачыніў шэметаўскі касцёл і распрадаў сядзібу кармелітаў. У 1864г. быў скасаваны касцёл у Засвіры, а сам будынак быў забраны пад праваслаўную царкву. У кляштары які час месцілася школа для падрыхтоўкі настаўнікаў царкоўных школ [6, с. 132]. Пасля муры касцёла і кляштара апусцелі, група вернікаў спрабавала звярнуцца да прадстаўнікоў улад з просьбай вярнуць касцёл і кляштар яго былым уладальнікам, але безвынікова.

У часы панавання савецкай улады касцёл і кляштар в. Засвір знаходзіліся ў жудасным стане: у касцёле прагніла падлога, правалілася страхы, са сцен кавалкамі абвальвалася тынкоўка. У 30-я гады у адным з найбольш ацалелых памяшканняў кляштара праходзілі заняткі 1-3 класаў, у другім – 4-7 класаў, у трэцім памяшканні знаходзіліся кухня і сталовая школы [8]. Маюцца таксама звесткі, што ў кляштары нават у гады савецкай улады працягвалі жыць і працаваць кармеліты. Іх колькасць складала дзясягаў 15-20 чалавек [9]. Пасля вайны 1941-1945 гг. шмат жыхароў вёскі Засвір засталіся без прытулку. Па сведчанню людзей, якім давялося ўбачыць гэта на ўласныя вочы, беспрытульныя займалі паўзруйнаваныя муры кляштара і жылі там працягла час. Асобнае памяшканне рэзідэнцыі кармелітаў было адведзена пад вясковую краму [10].

Па ацалелай частцы кляштара ўдалося высветліць, што ён быў пабудаваны з чырвонай цэглы на цэмянцы. Корпусы (а іх было тры) ўяўлялі сабой паралельна ідучыя калідоры з вокнамі, якія выходзілі ва ўнутраны дворык, і рады пакояў, вокны якіх выходзілі на вуліцу. Сцены пакояў былі атынкаваны і расфарбаваны. Так удалося выявіць сляды чырвонай, аранжавай, сіняй, жоўтай і фіялетавай фарбаў на тынкоўцы сцен. Пры дапамозе графічных малюнкаў Я. Драздовіча, якія былі зроблены ў 2-й палове 20-х гг. падчас яго знаходжання ў Засвіры, удалося высветліць, што кляштар меў двусхільны дах і быў атынкаваны звонку. Частка аднаго з уцалелых корпусаў яшчэ 70 год таму адышла да касцёла ў якасці захрыстыі і працягвае выконваць сваю функцыю па сённяшні дзень.

У заключэнні хацелася б сказаць аб тым падзвігу, які здзейснілі жыхары в. Засвір у 90-я гг. мінулага стагоддзя. Вернікі здолелі не толькі рэканструяваць касцёл, але і захаваць яго неад'емную частку – кляштар кармелітаў. Палову дня людзі працавалі па сваёй гаспадарцы, а пасля абеду ўсе збіраліся на рамонт касцёла. Прышлося мяняць падлогу, крыш дах, мацаваць купалы, тынкаваць знешнія і ўнутраныя сцены, майстраваць новую столь, ставіць вокны, дзверы, рабіць новыя лавы, прычым рабілася ўсё гэта ўласнымі сіламі і на ўласныя сродкі. Сёння касцёл і кляштар кармелітаў у в. Засвір ахоўваецца дзяржавай як архітэктурны помнік барока XVIII ст. Успамінаючы зараз падзеі 90-х гг. засвірцы поўняцца гонарам за зробленую справу. Вельмі шмат працы было зроблена жыхарамі гэтай вёскі пад кіраўніцтвам ксяндза Войцеха Ляманскага, які, дарэчы, і выступіў ініцыятарам захавання ўцалелай часткі кляштара. Менавіта дзякуючы гэтым людзям нам удалося захаваць яшчэ адну, няхай і невялікую, частку нашай культурна-гістарычнай спадчыны.

ЛІТАРАТУРА

1. Z Przeszłości Karmelitów na Litwie i Rusi. Z Przedmowa Franciszka Rawity Gawzonskiego, czesc 1. – Krakow, 1918.
2. Смирнова, Е. Д., Сушкевич, Л. П., Федосик, В. А. Средневековый мир в терминах, именах и названиях. – Мн., 2001.
3. Antoni Dabrowski. Historia o kosciele OO. Karmelitów i klicy na Piasku. – Krakow, 1872.
4. OO. Karmelici Bosi w Wilnie/ Pamiatka Odzysania Ostrej Bramy. – Krakow, 1936.
5. Ks. Ignacy Madynicki. Wiadomosc histryczna o fundacyach klasztorow zakony Karmelitanskiego. – Lwow, 1846.
6. Dwutygodnik Dyecezalny. – Wilno, 1915. – №№1-2.
7. Памяць: Гіст.-дакум. Хроніка Мядзельскага р-на. – Мн., 1998.
8. Успаміны жыхара в. Засвір Кісяля Генрыха Ізідоравіча.
9. Сведчанні жыхаркі в. Засвір Субач Галіны Эдуардаўны.
10. Успаміны жыхаркі в. Засвір Кісель Яніны Тадэвушаўны.

АРХИТЕКТУРНЫЕ ПАМЯТНИКИ ОБОРОННОГО ТИПА

С. Казяковский

С XVI в. отмечается заметный рост городов. Многие из них получают магдебургское право, возрастают торговые связи. В этот период становится появление и рост частных городов, принадлежащих феодалам. Их планировка принципиально определялась задачами обороны, а застройка – принципами общепринятой системы, во многом созвучной западноевропейским канонам. Формируется новая планировочная структура городов с двумя административными центрами – замком и ратушей. Дороги к замку и рыночной площади стали основными городскими магистральями; между ними сложилась уличная сеть сообразно с рельефом местности, но с регулярными началами в планировке площади и кварталов.

Расширение строительной деятельности обусловило количественный рост каменной застройки в городах (культовые комплексы, ратуши, купеческие и цеховые дома, гостиные дворы, корчмы и др.). Крепости и замки на белорусской земле в зависимости от их расположения делятся на две группы: построенные на возвышенностях и в низинах.

К первой группе относятся укрепления старого типа (до XV в.). Мощность и неприступность таких крепостей определялась не только конструкциями, но и высотой и крутизной холма, на котором они сооружались. Для этого часто выбирался холм на мысу, у слияния рек. На сложном рельефе укрепления в общих чертах повторяли конфигурацию участка.

Ко второй группе относятся крепости и замки более позднего периода (Мир – начало XVI в., Гераноны – первая половина XVI в., Несвиж – конец